

EĞİTİM PROGRAMLARINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ GELİŞTİRMENİN BİR YOLU OLARAK BAV ETKİNLİKLERİ

Mehmet KARAKUŞ
Çukurova Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Araştırma Görevlisi

ÖZET

Bilginin çok hızlı gelişip değiştiği günümüzde, bu değişime uyum sağlayabilecek bireyler yetiştirmeye ihtiyaç vardır. Bu yapıda bireylerin yetiştirilebilmesi için ise, eğitim programlarının eleştirel düşünme yeteneğini geliştirmeye yönelik olarak hazırlanması gerekmektedir. Bu yüzden, düşünmeyi geliştirmeye yönelik eğitim programları da her geçen gün daha da artan bir önem kazanmaktadır. Bu makale, Edward De Bono tarafından eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik olarak hazırlanan Bilişsel Araştırmalar Vakfı (BAV) etkinliklerinin içeriği ve bunların uygulamaları ile ilgilidir. BAV etkinlikleri Genişletme, Organizasyon, Etkileşim, Yaratıcılık, Bilgi-Duygu ve Tepki bölümleri olmak üzere altı aşamadan meydana gelmektedir. Her bölüm içerisinde on etkinlik vardır. Makalede, Genişletme bölümüne yönelik olan etkinlikler önce tanıtılmış daha sonra da, uygulama örnekleri verilmiştir. Makalenin sonunda ise bu tür etkinliklerin eğitim programlarındaki yeri ve öneminden söz edilmiştir.

ABSTRACT

Cognitive Research Trust (CORT) is a way of developing critical thinking in curriculum. In this paper, a section in the CORT thinking program is explored as a means of developing critical thinking skills. CORT is a thinking program which was developed by Edward De Bono. It consists of six sections and sixty activities. In the first section, which is called Breadth, there are ten activities. These ten activities are defined first, then some examples are given, and last, some activities are provided. As conclusion, the ways that these activities can be applied in curriculum to develop critical thinking skills are discussed.

Giriş

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik, düşünme becerisine sahip olmasıdır. Her türlü bilgi, beceri ve deneyimi düşünme kapasitemize bağlı olarak kazanırız. Bununla birlikte, yeni edindiğimiz davranışlarla da düşünme kapasitemizi arttırırız. Diğer bir söylemle, insan düşünme yoluyla yeni davranışlar kazanırken, yeni davranışlar yoluyla da düşüncesini geliştirir. Burada karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Düşünme bilinçli bir çaba gerektirir. Eğer bu konuda kasıtlı bir çaba verilmezse düşünme rastlantısal olarak gelişir. Bu da yukarıda bahsettiğimiz etkileşimi olumsuz yönde etkiler. Çünkü, düşünme kapasitemiz hangi yönde gelişmeye başlarsa, düşünme döngüsü de o yönde kurulur. Bu yüzden,

düşünme etkin olamayan bir şekilde sürebilir. Örneğin bazı düşünsel fonksiyonlarımızı çok iyi kullanırken, bazılarını o kadar iyi kullanamayabiliriz. Ancak, düşünme insan için rastlantısal gelişmelere bırakılmayacak kadar değerli bir potansiyeldir. Çünkü, bilgi çağını yaşadığımız günümüzde düşünsel becerilerimiz, diğer becerilerimize göre çok daha önemli bir duruma gelmiştir. Çok hızlı artan ve yayılan bilgiyi yakalayabilmemiz için akıcı, esnek, özgün ve boyutlu düşünmelere ihtiyaç vardır (Yıldırım, 1998).

Düşünme insanın çevresindeki olayları anlamlandırma çabasıdır. Düşünme hissedilen bir problemle başlar, içten ya da dıştan kaynaklanarak bireyi zihinsel yönden olduğu kadar, fiziksel yönden de rahatsız eden durumlar karşısında harekete geçen zihinsel davranışların tümü düşünmedir. Düşünme sabit değildir. Farklı durumlarda farklı şekillerde kullanılabilir. Düşünme sürecinin temelinde deneyimler vardır. Deneyimlerin nitelik ve niceliği, bireyin zihinsel gücü, çevresi ve zenginliği düşünme sürecini etkileyen etmenlerdir. Dewey'in de belirttiği gibi, hiç kimse bilgi ve deneyim sahibi olmadığı bir konu hakkında düşünemez (Fisher,1995; Kazancı, 1989).

Düşünme ile öğrenme arasında yakın bir ilişki vardır. Fakat, her öğrenmenin düşünmeyi geliştirdiğini söylemek mümkün değildir. Öğrenmenin bireye yararlı olabilmesi için, öğrenilen şeyin, benzer bir sorunla karşılaşıldığı bir durumda problemin çözümünü kolaylaştırması gerekir. Bu da kapsamlı öğrenmeyi gerektirir. Çünkü, kapsamlı veya derinlemesine öğrenme bireyin düşünmesini gerektirir. Düşünme ile öğrenme arasındaki en büyük sorun, düşünmeden öğrenmedir. Diğer bir söylemle, herhangi bir konu üzerinde fikir yürütmeden ezberlemektir.

Eleştirel Düşünme

Eleştiri; bir durumu, bir olguyu, bir tavrı ya da bir olayı tutarlılık, doğruluk, geçerlik ve güvenilirlik açılarından inceleme, yargılama ve değerlendirme işidir. Her türlü düşünmede belirli oranda eleştiri olduğu söylenebilir. Diğer bir söylemle, hemen hemen hiç bir düşünme şekli eleştiriden, eleştiri sırasında işe koşulan zihinsel faaliyetlerden faydalanmadan düşünme üretmez. Eleştirel düşünme, eleştiri yaparken işe koşulan zihinsel faaliyetlerden oluşan düşünme, yargılama ve hüküm vermenin boyutlarından oluşur (Kazancı, 1989).

Pratikte eleştirmek fiili yanlış olan bir şeye işaret etmek anlamında kullanılır (De Bono, 1993). Eleştirel düşünme, yazılı ya da sözlü anlatımların belirli mantık kuralları çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bir anlatımın anlamını bulmak, onu kabul veya red etmektir. Eleştirel düşünme, bir problemi bilimsel, kültürel ve sosyal ölçütlere göre, tutarlılık ve geçerlik bakımlarından yargılama ve değerlendirmede işe koşulan tavır, bilgi ve beceri süreçlerinin tümüdür.

Özden (2000) eleştirel düşünmeyi, ön yargı ve tutarlılığı değerlendirme, kaynakları ayırt etme, çıkarsamaları ve nedenlerini değerlendirme, varsayımları ve fikirleri ayırt etme, varlığın eksik taraflarını görme ve tanımlamaların yeterliliğini ve sonuçların uygunluğunu ölçme aşamalarından oluşan bir değerlendirme, problem çözme ve entellektüel gelişme süreci olarak tanımlamaktadır. Eleştirel düşünme var olan ilke ve yöntemlerin

uygulanmasını ilke olarak kabul eder (Marzano, Brandt ve Diğerleri, 1989). İlköğretimde okuyan öğrencilerin günlük olaylara örnekler verip tartışmaları eleştirel, bu olaylardan yeni ve özgün sonuçlar çıkartmaları yaratıcı düşünme ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında eleştirel düşünmenin, yaratıcı düşünmenin bir ön koşulu olduğu söylenebilir. Çünkü, eleştirel düşünme temelleri üzerine kurulmayan hiçbir düşünce, hiçbir yeniliğe değişime gidemez. Düşünme insanın sahip olduğu en önemli kaynaktır. Bu kaynağın belli bir sınırı yoktur. Her düşünmede mutlaka eksik bir taraf vardır. Bunun aksini düşünmek, düşünmeyi sınırlar ve tek boyutlu hale getirir. Düşünmenin temel zorluğu karışıklıktır. İnsan bazen bir çok şeyi aynı anda yapmak ister. İşte bu anda işin içerisine duygular, bilgiler, mantık, hayaller, buluşlar ...vs. girer. Bunların hepsi birbirine karışır ve içerisinden çıkılmaz bir hal alır. De Bono (1997) bunu aynı anda bir çok topu havaya atıp, onları yakalamaya çalışmaya benzettir. De Bono, bu karışıklığı gidermek için Altı Şapkalı Düşünmeyi önermektedir.

Altı şapkalı düşünme, Edward De Bono (1997) tarafından geliştirilen bir düşünme tekniğidir. Altı düşünme şapkasının her biri değişik renktedir: Beyaz, kırmızı, siyah, sarı, yeşil, mavi her şapkanın rengi aynı zamanda onun ismidir. Şapkaların anlamlarını kısaca açıklarsak:

Beyaz Şapka: Beyazın saflığı, katıksız olgular, bilgiler ve rakamlar

Kırmızı Şapka: Tutkular ve duygular, sezgiler

Siyah Şapka : Olumsuz yargılar, karamsarlık

Sarı Şapka : Güneş ışığı, parlaklık, iyimserlik, olumluluk, yapıcılık ve fırsatların değerlendirilmesi.

Yeşil Şapka: Verimlilik, yaratıcılık, tohumlardan bitkilerin ortaya çıkması, hareket ve kışkırtma.

Mavi Şapka : Mantık, serinkanlılık ve kontrol, orkestra şefi, düşünme üzerine düşünmek

Altı düşünme şapkasının amacı düşünme faaliyetlerini belli bir düzene sokmak ve böylece düşünen kişinin her şeyi bir anda yapmaya çalışması yerine, her defasında bir tür düşünme faaliyetinde bulunmasını sağlamaktır. Buna en iyi örnek renkli baskıdır. Renkli baskı tekniğinde her renk ayrı olarak basılmasına rağmen sonuçta bileşip bir bütün oluşturur.

Altı şapkalı düşünme tekniği normal tartışma türü düşünmeden, harita yapıcı düşünmeye geçişi sağlamak için tasarlanmıştır. Bu da, düşünmeyi 2 aşamalı işlem haline getirir. Bunlardan birincisi haritanın yapılması, ikincisi ise harita üzerinde uygun rotanın çizilmesidir.

Düşünmeyi Geliştirme Etkinlikleri

Bu etkinlikler Edward De Bono'nun *Teach Your Child How to Think* isimli kitabından çevirilmiştir. Bu etkinlikler yine De Bono tarafından geliştirilen BAV düşünme programından alınmıştır. BAV etkinlikleri öğretmenler ve öğrenciler için olmak üzere altı dersten oluşmaktadır. Her derste ise 10 etkinlik bulunmaktadır. Bu dersler; Genişletme, Organizasyon, Etkileşim, Yaratıcılık, Bilgi-Duygu ve Tepki ana başlıkları altında toplanmıştır.

Genişletme dersinin amacı herhangi bir düşüncenin merkezindeki açık ve öncelikli şeyleri görmek yoluyla, algıyı güçlendirmektir. Yapılan araştırmalar bu derslere katılan öğrencilerin, herhangi bir durum hakkında daha fazla görüş geliştirebildiklerini göstermiştir.

Organizasyon dersi fark etmek, analiz etmek, seçmek ve odaklanmak gibi temel düşünme eylemleri ve onların organizasyonu ile ilgilidir. Etkileşim, bir çok batı kültüründe yer alan, muhalefet olma temeline dayanmaktadır. Bir olaydaki kanıtlar nelerdir? Yanlış olan şeyler nelerdir? Doğru olan şeyler nelerdir? gibi tartışma ve eleştirmeye yöneliktir. Yaratıcılık dersi eğlenceli fakat, yüksek derecede motivasyon gerektirmektedir. Amaç, etkili ve yeni düşüncelere varmaktır. Yeni fikir, kavram ve algılama biçimleri. Yeni fikirlerin bilinçli bir şekilde yaratılması, değişim ve daha çok alternatif yaratılması, sorunlara yeni yaklaşımlar gibi etkinliklerden meydana gelmektedir. Bilgi-Duygu dersi pratik bilgiler ile ilgilidir. Bilgiyi elde etme ve değerlendirme yolları, inançlar ve beklentiler ve duygular gibi çalışmalarını kapsamaktadır. Altıncı ve son ders olan Tepki ise, hedef, sözleşme, girdi, çözüm ve seçim gibi etkinliklerden oluşan, zihinsel faaliyetlerle ilgili bir derstir.

Bütün Faktörleri Düşünmek (BFD)

BFD bir dikkat yönetme aracıdır. Algı genişliğini yükseltmek amacıyla düzenlenmiştir. Bu program hangi faktörleri içermektedir ?

- BFD, BFD şeklinde telafuz edilir.
- Lütfen buna bir BFD yapalım.
- Eğer BFD uygulasaydık, önemli hatalar yapmayacaktık.
- Burada BFD uygulayabilir miyiz ?

Araçları ne kadar planlı kullanırsanız , amacınıza o kadar çabuk ulaşırsınız. Eğer BFD aracı hakkında kaygılarınız varsa ve uygulamalarınız cılız kalıyorsa, bu durum bu araç için kullanışlı bir yol değildir.

İşleri ağır giden bir işadamı, kızına okul dönüşünde kendisine uğramasını söyler. Okulda BAV düşünme tekniği uygulanan kız babasının ofisine geldiğinde, babasına işlerin yavaşlama nedenleri konusunda BFD uygulamasını önerir. Geliştirilen bazı görüşler, daha sonra işlerin yeniden toparlanmasına yardımcı olmuştur.

Kullanılmış arabalara bakan bir kişi, favorisi olan arabayı görür. Arabanın hızı, kilometresi ve fiyatı onun için uygundur. Fakat arabayı satın alıp eve geldikten sonra, arabanın evdeki garaj için büyük olduğunu farkeder. BFD uygulamayı unutmamıştı. Çünkü, BFD en ince ayrıntıyı dahi hesaplamayı gerektirir.

Bir apartmanın 12. katında oturan bir cücenin eli asansörün 10. kat düğmesine kadar yettiği için bu kata kadar çıkıp, 2 kat yürüyordu. Fakat, BFD uygulasaydı birisini bekleyip asansöre binerdi. Bir ülkede devlet kasabalıların ev fiyatlarını yükseltmelerine izin verdi. Fakat, halkın gücünün bu fiyatlara ev almaya yetmeyeceği sonradan farkedildi.

BFD tekniği problemle ilgili tüm faktörlerin göz önüne alındığı bir yöntemdir. Bir şey unutuldu mu? Düşünmemiz gereken başka faktörler var mı? Ne düşünülmeli? ...vb sorular amacımıza ulaşmamıza hizmet eder. Bir olayda önemli olan pek çok faktör vardır. Fakat, burada önemli olan bu faktörler içerisinde en önemli olanları belirleyebilmektir. BFD çok yalın bir araç olmasına rağmen, etkili olarak kullanıldığı zaman çok güçlü olabilir.

BFD ETKİNLİKLERİ

1. Bir sirkteki aslan bakıcısı bir kazada aslanlarından birisini kaybediyor. Bakıcı ölen aslanın yerine yeni bir aslan koymak zorunda. BFD'ye göre hangi faktörleri göz önünde bulundurmalı?

2. Coca Cola satışlarını arttırmak için bir reklam hazırlamak zorunda olsaydınız, hangi faktörleri öncelikli olarak düşünürdünüz?
3. Bir yaban at sürüsü başı boş bir şekilde otluyor. Bazı atlar ölüyor ve atların otladığı arazi sahipleri olan çiftçiler, atları öldürmekle suçlanıyor. Çiftçiler ise, şu an sığırların otladığından faydalanan çok fazla olduğunu iddia ediyor. Bu duruma BFD uygulayınız?
4. Bir iş görüşmesine gideceksiniz nelere dikkat edersiniz?
5. Aileniz tatile gidecek yer belirlemeye çalışıyor. BFD uygulayarak fiyat, iklim, restaurantın kalitesi, otelin plaja yakınlığı ve sportif imkanlar gibi alternatifleri sıralıyorlar, unuttukları bir şey var mı?
6. Bir arkadaşınız kendisine ödünç para verebileceğinizi soruyor. BFD uygulayarak, istediği para miktarı, parayı iade süresi ve arkadaşınızın güvenilirlik durumu gibi faktörleri belirliyorsunuz. Sizce bunlar yeterli mi?
7. Eğer insanın başını ve yüzünü yeniden düzenleme imkanınız olsaydı, bu organları nasıl düzenlerdiniz?
8. Büyük bir mağazayı yönetiyorsunuz ve yeni bir personel alacaksınız. Görüşme sırasında hangi faktörleri göz önünde bulundurursunuz.

Koşullar, Olanaklar, Tercihler (KOT)

İleriye yönelik düşüncelerimiz yerine, paralel koşullara bakmamızı öneren bir dikkat yönetme aracıdır. Bir çok espri farklılık temeline dayanır. Basit kelime oyunları, benzer kelimelerin farklı anlamlarıyla yapılmaktadır. Doğum gününde kendisine yüzme havuzu olan bir golf kulübü hediye edilen ve doğum günün berbatlığından yakınan bir adam düşününüz. "Hiçbir şey Anacinden daha hızlı çalışmaz" şeklinde olan bir ilaç reklamı sloganın anlamını düşünün. Bunun anlamı baş ağrısı tedavisinde hiçbir tedavinin Anacinden daha etkili olmayacağıdır. Bu aynı zamanda hiçbir şeyin baş ağrısı üzerinde Anacinden daha hızlı etki vermeyeceği anlamına gelir. Bir çok alternatif vardır:

ALGI: Benzer şeyler bir çok farklı şekilde görülebilir.

EYLEM: Duruma göre alınan hareket türleri.

ÇÖZÜMLER: Bir probleme ilişkin getirilebilecek alternatifler.

YAKLAŞIMLAR: Problemi çözmeye ilişkin tutumlar.

AÇIKLAMALAR: Bir şeyin nasıl meydana geldiğiyle ilgili yorumlar

DÜZENLEME: Alternatif düzenlemeler. Amaca ulaşmak için kullanılan makineler, Yapılar ve posterlerin düzenlenmesi.

Bir problemle karşılaştığımız zaman, geleneksel çözüm yolları işimize yaramayabilir. Bu durumda, problemin çözümüne ilişkin yeni alternatifler aramak zorunda kalırız. Sunulan alternatifler, her zaman kullandığımız problem çözme yöntemlerinden farklı olmak zorundadır. Hiçbir problemin çözümü için geçerli olan tek çözüm yoktur. Bu yüzden, yeni çözüm bulunsun, ya da bulunmasın daima yeni alternatifler aranmalıdır. Çünkü, yeni alternatifler üretmek için kullanılan çaba, düşünme için çok değerlidir. Herhangi bir alternatif bulmadan düşünmeyi durdurmak zordur. Gillette, tıraş olmakla ilgili bütün alternatifleri düşündükten sonra tıraş bıçağını icat etti. Her şeyin mükemmel bir şekilde yapılması ideal bir yoldur. Fakat, bu daima mümkün olmayabilir. Bu yüzden, sürekli olarak yeni alternatifler

aramaya devam edilmelidir. Aksi takdirde, her şey alışlagelmiş bir şekilde yapılır gider. Çünkü, iyinin sınırı yoktur.

Alternatif aramaya başladığımız zaman, amaçlarımızı çok açık bir şekilde belirlemeliyiz.

Bu açığı kapatmanın yollarına ilişkin alternatifler nelerdir?

Taşıma suyla ilgili alternatifler nelerdir?

Sistemin başarısızlıklarıyla ilgili alternatifler nelerdir?

Eğer bir halı alacaksanız ve bu halının odanın renginden farklı olmasını istiyorsanız, bunu açıkça belirlemelisiniz. Aksi takdirde alternatifler sadece halı çeşit ve özellikleriyle sınırlı kalacaktır.

KOT ETKİNLİKLERİ

1. Esrarengiz bir hastalık aniden bütün insanları sağır ederse, insanlar birbirleriyle nasıl iletişim kurar?

2. Bazı ülkeler motorlu araçlardan yol kullanım ücreti almaktadır. Motorlu taşıtları yolla ilgili olarak ücretlendirmenin diğer şekilleri nelerdir?

3. Daha önce sizinle tanıştığını söyleyen bir kişi size telefon açıyor. Ama siz onunla nerede karşılaştığınızı hatırlamıyorsunuz. Bu durumu açıklığı kavuşturmak için nasıl bir tepkide bulunursunuz.

4. Bir televizyon programında sorulan nesne şöyle tarif ediliyor: Yuvarlak, düz ve hoş bir yiyecek. Muhtemelen bu bir hamburger veya bu tür bir yiyecektir. Diğer alternatifleri sıralayınız.

5. Başının üzerinde kese kağıdından yapılmış kahverengi bir kasketle yolda giden bir adam görürseniz, ne düşünürsünüz? Bununla ilgili beş alternatif yazınız.

6. Siz ve bir gurup arkadaşınız yardım (hayır) için para topluyorsunuz. Fakat, bu işi yapmanız için sadece bir günümüz var. Bu durumda neler yaparsınız?

7. Çevre kirliliğini nasıl önlersiniz?

8. Bir sigorta şirketinde çalışıyorsunuz. Pazarlama elemanlarınız çok iyi çalışıyor ve siz onları ödüllendirmek istiyorsunuz. Maaş ikramiyesiyle ödüllendirmek dışında, onlara nasıl bir ödül verirsiniz?

9. Televizyon ekranı için alternatifler düşünebilir misiniz? Sarı şapkalı düşünmeden faydalanarak yeni ekranı oluşturun.

Değerler

Matematik ve mantık bulmacalarında doğru yanıt bulmak için beklenen değeri bilmek yeterlidir. Herkesin değerleri ve beklentileri birbirinden farklı olduğu için yaşam çok farklıdır. Değerler düşünmenin parçalarıdır. Mantıksal olarak bir problemin doğru olarak çözümü toplumun değerlerine aykırı olduğu için kabul görmeyebilir veya mantıksız kabul edilebilir.

Eğer evrensel olarak düşüneceksek, düşünme alanımız içerisindeki bütün değerlerin farkında olmak zorundayız. Yeni yapılan bir otoyolun değerler açısından yol açtığı çelişiklere dikkat çekersek:

- Arazisi içerisinde yol geçen çiftçiler mutsuzdur.
- Yeni yolun birbirinden ayırdığı komşular mutsuzdur.

- Yeni yapılan yolun etrafında yaşayanların, çocukları için tehlike yaratan hava kirliliği ve gürültü yüzünden huzuru kaçar.
- Şehir dışında yaşayanlar daha hızlı ulaşım sağlayabilecekleri için mutludurlar.
- Şehirde yaşayan insanlar, yaşam seviyesi daha iyi ve ev fiyatlarının daha ucuz olduğu yerlere daha kolay gidebilecekleri için mutludurlar.
- Daha hızlı ve daha güçlü arabaların satışı artar.

Bütün durumlar bu olay kadar karışık değildir. Fakat, bütün durumlar her insanın beklentilerine göre farklı değerler içerir. İnsan toplumsal bir varlıktır. Bir kişi için iyi olan bir şey, diğeri için kötü olabilir. Yapılacak olan yeni bir hava alanı, hava ulaşımından faydalananlar için iyi iken, hava alanı etrafında oturanlar için, gürültüden dolayı kötü olabilir.

İlaçlar ve kozmetik ürünlerinin insanlar üzerindeki etkilerini belirlemek için, bu ürünlerin hayvanlar üzerindeki etkileri test edilir. Bu insan için iyiyken, hayvan için istenmeyen bir durumdur. Açlık sorunu olan bir ülkeye yiyecek ve giyecek yardımında bulunuyorsanız, bu aç insanlar için iyi, ülkedeki üreticiler için kötüdür. Hatta uzun vadeli düşünüldüğünde tarım üretimini zayıflatacağı için, bütün insanlar için kötü olabilir.

Bir olay hakkında düşünce üretirken, öncelikli olarak bir alışkanlık haline getirmemiz gereken iki soru vardır. Bir sorunla karşı karşıya kaldığımız her durumda bu sorular sorulmalıdır:

1. Çatışan değerler nelerdir?
2. Değerlerden kim, nasıl etkilenmektedir?

Sarı ve siyah şapkaların her ikisi de değerler ile ilgilidir. Sarı şapka ile olumlu yönlerini ararken, siyah şapka ile olumsuz yönlerini arıyoruz. Değerlere bakarken diğeri insanların görüşlerine bakmak zorundayız. Bu DİBA'da ele alınacaktır.

DEĞERLER ALIŞTIRMALARI

1. Televizyon izlemekten çok hoşlanıyorsunuz. Ama, aileniz çok fazla tv. İzlemenizden şikayetçi. Bu durumda çatışan değerler nelerdir?
2. Bir avukat hırsızlık yaptığını bildiği bir sanığı savunmalı mıdır?
3. Köpeklerin ve farelerin kedileri sevmediği bilinen bir gerçektir. Buna rağmen bazı insanlar da kedileri severler. Burada çatışan değerler nelerdir?
4. Evinde çok düşük bir ücretle elbise diken bir kadın hakkında ne düşünürsünüz?
 - Çok az kadının geliri vardır
 - Fakir olduğu için geçimin bu yolla sağlar
 - Çok düşük ücretle iş yaptığı için sömürülmektedir
 - Büyük mağazalar, ucuz olduğu için işlerini ona yaptırır
 - Ucuz olduğu için ben de ona iş yaptırırım
5. Suç oranının arttığı bir şehir düşünün. Bu durumdan kim, nasıl etkilenir?
6. Dedikodu yapmanın hoş bir şey olmadığını bildikleri halde, herkes dedikodu yapmaktan hoşlanır. Bu durumda çatışan değerler nelerdir?
7. Bir tanıdığınız, okulu çok sıkıcı bulduğu için gitmiyor ve bir kafede çalışıp para kazanıyor. Kim böyle davranır? Çatışan değerler nelerdir?

8. Japonya'da yılda yaklaşık olarak 2000 cinayet olayı meydana gelmektedir. Amerika Japonya'nın iki katı bir nüfusa sahip olmasına rağmen, yılda 28000 cinayet olayı meydana gelmektedir. Bu durumda çatışan değerler nelerdir?

9. Babanız yeni arkadaşınızdan hoşlanmıyor. Bu konuda babanızla tartışıyorsunuz. Çatışan değerler nedir?

Diğer İnsanların Bakış Açıları (DİBA)

Algı alanını genişletmek için kullanılan diğer bir dikkat yönetme aracıdır.

- Bir çok değer çatışması var, hadi DİBA yapalım.

- DİBA yapsaydın bu karışıklığa düşmeyecektin.

Bir dünya ağır siklet boks şampiyonluğu karşılaşması düşünün. Bir boksörün rakibini yenerken dünya şampiyonu olduğu bir karşılaşmanın sonuçlarından etkilenenleri düşünün. Düşünme, bu boks karşılaşmasında olduğu gibi bir çok şeyden etkilenmektedir. Bu karşılaşmadan, sadece boksörler etkilenmemektedir. Medya mensupları, diğer sporcular, bahisçiler, ...vs. gibi bu olaydan etkilenen ve beklentisi olan bir çok kişi vardır. Diğer taraftan, bu insanların ortak noktası boks karşılaşması olmasına rağmen, karşılaşma sonucunun bu insanlar üzerindeki etkisi farklıdır. Bir eylem hakkındaki düşünme, ilgili olan bütün insanları ilgilendirir. Bu yüzden, DİBA önemli bir düşünme aracıdır. İnsanlar bir taraftan düşünce üretirken, diğer taraftan düşünceden etkilenirler. Bu konuda yanıtlanması gereken iki soru vardır:

1. Düşünme eyleminden etkilenen kimdir?

2. Düşünmeden etkilenen insanların görüşleri nedir?

DİBA ve Değerler etkinlikleri birbirleriyle çok yakından ilgilidir. Çünkü, etkilenen görüşler değerlerin içeriği ile ortaya çıkmaktadır. DİBA yapmak için öncelikle değerlerin içeriğine bakmak gerekmektedir. İnsan kendi değerlerine bakabilir mi? Kişi konu hakkında bilgi sahibi olmayabilir. Bu yüzden, kesin olarak uzun süreli sonuçlar çıkarmak zor olabilir. Diğer taraftan, kişi herhangi bir olayda aktif, ya da pasif olabilir. Her ne olursa olsun DİBA gelecek kuşaklara miras olarak bırakılmalıdır.

Yukarıdakilere ek olarak uzun süreli ve kısa süreli düşünme vardır. Yiyecek fiyatlarının yükselmesi kısa süreli olarak düşünüldüğünde popüler olmayabilir. Fakat, uzun süreli olarak düşünüldüğünde çiftçiyi daha iyi ve daha fazla ürün yetiştirmeye motive edici yararlar sağlayabilir.

DİBA' da insanların ne düşünmesi gerektiğinden çok, olay hakkında ne düşündükleri önemlidir. DİBA aynı zamanda diğer insanların spesifik görüşleriyle de yakından ilgilidir. Kendinizi karşınızdaki insanın yerine koyup öyle düşünmelisiniz. DİBA nesnelere üzerindeki alternatif görüşler değildir. İnsanlar tarafından özel olarak hazırlanan alternatiflerdir.

DİBA' nın ilk adımı insanların etkilenmelerini daima listelemektir. İkinci adım bu insan ya da grubun birbirleri hakkındaki görüş ve düşünceleri hayal etmektir. Bazı listeler sürekli olarak genişleyebilir. Bunlar hakkında daima mantıklı olmak zorunda olduğunuz için, kısa süreli etkiler de olsa daima düşünmeniz gerekmez.

İKİ TARAFLI TARTIŞMA

DİBA' nın açık olarak bir kullanımı ise, tartışma ya da çatışmalarda iki taraflı düşünmektir. Eğer çatışmanın bir tarafında siz varsanız, diğer taraftaki şeyleri de görmek için çaba harcamalısınız. Fakat, bu görme çabası mutlaka objektif olmalıdır. Bu tip durumlarda daima “ karşımdaki bu olaya nasıl bakmaktadır?” sorusu sorulmalıdır.

DİBA ETKİNLİKLERİ

1. Evinizin yan bahçesinde günden güne büyüyen çok güzel bir ağaç, bir gün oturma odanıza giren güneşi engelleyecek kadar büyürse ne yaparsınız? Bu konuda DİBA yapınız. Bir süre sonra büyük bir fırtına çıkar ve ağaç devrilerek evinize zarar verirse ne yaparsınız?
2. Bir kişi piyango bileti alması için bir arkadaşına bir miktar para veriyor. Arkadaşı iki bilet alıyor ve saklıyor. Daha sonra biletlerden birisine büyük ikramiye isabet ediyor. İkramiyeyi kazanan bilet kime aittir?
3. Bir genç yüksek sesle müzik dinlemekten hoşlanıyor. Kulaklık kullanmak da istemiyor. Ailesi ise, sessiz bir ortamda çalışmaktan hoşlanıyor. Bu durumda ne yaparsınız?
4. Bütün kamyon ve taksilerin şehir merkezine girmesi yasaklanıyor. Bu yasaktan, olumlu ya da olumsuz etkilenen insanları listeleyniz?
5. Siz yatakta hasta yatarken en samimi arkadaşınız erkek/kız arkadaşıyla gezmeye giderse ne düşünürsünüz?
6. 75 yaşındaki büyük babanız sizinle birlikte yaşamak için gelmek istiyor. Anne, baba ve ailenin diğer üyeleri için DİBA yapınız.
7. Hiçbir şey yemek istemeyen bir kız açlık grevine gitmek istiyor. DİBA yapınız.
8. Daha iyi bir eğitim için, eğitime katkı paylarının yükseltilmesi insanları nasıl etkiler?
9. Bir fabrika çalışanları yaşam standartlarını yükseltmek için maaşlarının yükseltilmesini istiyor. Yöneticiler ise rakip firmalar benzer ürünlerin fiyatlarını düşürdüğü için maaşlara zam yapamayacaklarını söylüyorlar. Bu karşıt görüşler için DİBA yapınız.

Sonuç ve Değerlendirme (SD)

Yaşamdaki en önemli düşünme aracını belirlemek için bir etkinlik yapabilirsiniz. Eğer düşünceniz karar verme, seçme, planlama...vb. gibi eylemlerin bir sonucu ise bu eylem olaylar gelecekte yeniden meydana gelebilir. Bu yüzden bu olayların sonuçlarına bakmak zorundasınız. Başarılı olacak mı? Yararları nelerdir? Problemler ve tehlikeler nelerdir? Maliyeti nedir?

SD hem araştırma hem de değerlendirmedir. Birazcık yol haritasına benzer. Eğer yolda beğenmediğiniz unsurlar varsa bu yolu kullanmazsınız. SD etkili olarak kullanılırsa düşünme becerileri üzerinde önemli bir rol oynar. Çocuklar SD' den pek hoşlanmazlar. Bunun sebebi de onların sık sık geleceğe yönelik olarak düşünmekten hoşlanmamalarıdır. Çünkü onlara göre gelecek belirsiz ve uzaktır. Gelecek hafta en uzun gelecektir. Nasıl olsa onlara bakan birisi, yerlerine geleceğe de bakar.

SD, BFD ve DİBA arasında yakın bir ilişki vardır. Gelecekte meydana gelecek olan şeyler bir faktör olarak düşünülebilir. Bunlar aynı zamanda birer değerler çatışmasıdır. Siyah şapka ve sarı şapka aynı zamanda, gelecek sonuçların bir değerlendirilmesi olarak kullanılabilir.

SD yapmak için zihinsel pozisyonunuzu korumak zorundasınız. Çünkü yaptığınız bir şey sizi olduğunuzdan daha iyi gösterebilir. Örneğin bir tv. İstasyonunda çok düşük bir ücretle çalışıyorsunuz. Fakat bir tv. Muhabiri olarak siz, spot ışıkların önünde çok yüksek bir maaşla çalışan bir kişi olarak görülebilirsiniz.

ZAMAN ÖLÇEĞİ

ÖNCELİK: Olayların öncelikli etkileri

KISA SÜRE: Kısa süre -önceliklerden- sonra meydana gelebilecekler

ORTA SÜRE: Olayla ilgili şeyler yerleştiğinde olabilecekler

UZUN SÜRE: Çok sonra ne olacak

Zaman planı duruma göre farklı olabilir. Örneğin, yeni bir elektrik trafosu öncelikle 5 yıllıktır. Kısa sürede 10 yıl, orta sürede 20 ve uzun sürede ise 50 yıldır. Bir arkadaşınızla dargınlığınız öncelikli olarak yeni, kısa süreli bir gün, orta süreli bir hafta, uzun süreli ise bir ay olabilir. SD yapmadan önce her durum için mutlaka özel zaman ölçeği hazırlanmalıdır.

RİSK

Arzuladığım gibi çalışacak mı? Yanlışta neden olan hatalı düşünceler nelerdir? Ne yanlış gidebilir? Gerçek tehlikeler nelerdir?...vb gibi sorularla risk arayabiliriz. Eğer yanlış hayal edip düşünebilerseniz, olaylardaki risklerle daha kolay yüzleşebilirsiniz. Diğer taraftan şu sorularda sorulabilir: En ideal sonuç nedir? En benzer sonuçlar nelerdir? Gelecekte mutlak olarak emin olamazsınız. Tam bir bilgi sahibi de olamazsınız. Bu yüzden düşünme çok önemlidir. Geleceğe SD ile baktığımız zaman, kesin olan ya da olmayan farklı durumları çok daha rahat görebiliriz.

- Benzer olarak meydana geleceğinden eminim.....
- En uygun sonuç budur.....
- Bu mümkün ama emin değilim.....
- Olacaklar hakkında hiçbir fikrim yok.....

En küçük ihtimalleri dahi hesaba katarak davranmalıyız. Tam bir kesinlik için asla bekleyemeyiz. Zaten bu mümkün değildir. Önemli olan, kesin durumların farkında olmaktır. Eğer olayı gerçekten tahmin edebiliyorsanız, bu tahmin büyük bir olasılıkla gerçekleşir.

SD ETKİNLİKLERİ

1. Köpeklere konuşma öğretme metodu olsaydı, bu durumdan köpek ve insanlar nasıl etkilenirdi? Öncelikli ve uzun süreli SD yapın.
2. Otomasyonun gelişmesiyle, gelecekte insanın sadece 3 saat çalışması mümkün olabilir. Bu konuda ne düşünürsünüz? Uzun süreli neler olurdu?
3. Araştırmalar uzun süreli tv. izlemenin beyin için zararlı olduğunu gösteriyor. Bu konuda öncelikli ve kısa süreli SD yapınız.
4. On yaş ve üzerindeki çocukların, haftada 10 saat çalışmasını öngören bir yasanın kabul edildiğini varsayın. Bu konuda SD yapınız.
5. Çok samimi olduğunuz bir arkadaşınız trafik kazası geçirdi. 6 ay hastanede kalacak bu yaşamınızı nasıl etkiler?

6. Yeni bulgular, Yeşiller'in atmosferin ısınması konusundaki açıklamalarının beklenenden çok daha yakın bir zamanda meydana geleceğini gösteriyor. Sizce bu durum politikacıları nasıl etkiler? Politikacı gözüyle SD yapınız.
7. İnsanların 100 yıl yaşamasını sağlayan bir ilaç bulundu. Ama, bu ilaç çok pahalı. Bu durum için SD yapınız.
8. Benzin fiyatlarının aniden fırlamasının öncelikli ve kısa süreli etkileri nelerdir?
9. Öpüşmenin sebep olduğu esrarengiz bir hastalık, yaşadığınız kasabada patlak veriyor. Öncelikli ve kısa süreli SD yapınız.

Artı, Eksi ve İlginç (ARTEKİL)

İnsan zekası problem çözme sürecinde ön plana çıkmaktadır. Bir probleme ilişkin olarak düşünen bir insan, duruma göre bir düşünceyi savunur ya da geri adım atarak vazgeçer. ARTEKİL bir durum hakkında karar vermeden önce, düşünen kişinin gücü olan bir algı genişletme veya dikkat yönetme aracıdır.

Kaşifler bilinmeyen yeni bir adanın seferinden döndüklerinde, adayı tarif ederken, adanın merkezinde, kuzeyinde, güneyinde, doğusunda ve batısında ne bulunduğunu söylerler. Kaşiflerin kullandığı yöntem ARTEKİL'dir. ARTEKİL'in kullanımı çok kolaydır. Bir olaya bakarken önce olumlu, sonra olumsuz ve en sonra da ilginç yönlerine bakmayı gerektirir. İşlemler yapıldıktan sonra eğer bir karara varabiliyorsanız, olay sonuçlanmıştır. Aksi durumda, tekrar bakmanız gereklidir.

ARTEKİL'in kullanımı kolay ve eğlenceli olduğu için, gençler için de çok cazip bir etkinliktir. ARTEKİL, basit bir araç olarak görülse de, yaşamda kullanacağımız en etkili düşünme araçlarından birisidir. Çocuklar bilmedikleri bir şey veya karşılaştıkları bir problem için büyüklerine, sorularla ARTEKİL yaptırırlar.

- Bundan hoşlanmadığımı biliyorum, ama hadi ARTEKİL yapalım
- O doğru seçim gibi görünüyor, hadi ARTEKİL yapalım
- İki seçeneğimiz var, hadi ARTEKİL yapalım

ARTEKİL hem bir keşif, hem de bir değerlendirme aracıdır. Eğer bu aracı etkili olarak kullanabilirsek, komutlara bakarak pek çok şeyi görebiliriz. Öncelikle ARTEKİL Altı Şapkalı Düşünmenin küçük bir versiyonu gibidir. Sarı, siyah ve yeşil şapka gibidir.

İLGİNÇ ŞEYLER

-şeylerin meydana gelmesi ilginçtir.
-nın yolaçacağı şeyleri görmek ilginçtir.
-olsaydı ne olurdu

Yukarıdaki şekilde cümleleri kullanarak ilgi alanlarını belirleyebiliriz. İlgi alanları ne iyi, ne de kötüdür. Bunlar, tarafsız ilgi işaretleri olan gözlem ve yorumlardır.

İNCELEMEK

ARTEKİL bir inceleme, tarama aracıdır. Bütün ilgiler üzerinde etiket bulunan bir kutuda bir araya geldikler için, ARTEKİL bütün noktaları belirleme aracı değildir. ARTEKİL

öncelikle fazla olan yönü, sonra eksik olan yönü, daha sonra ilginç olan yönü görmeyi sağlayan bir araçtır. Bunlar dışındaki noktalar ARTEKİL'in alanı dışındadır.

ARTEKİL ETKİNLİKLERİ

1. Dünyadaki yaşlı insan sayısı artmaktadır. 60 yaş üzerindeki insanlar için bir parti kurma önerisi getiriliyor. Bu durum için ARTEKİL yapınız.
2. Bir şirket yeni bir uygulama başlatıyor. Her yöneticinin kapısındaki isminin karşısına yeşil ve kırmızı bir ışık koyuyor. Bu ışıklardan kırmızı meşgul, yeşil ise görüşmeye uygun olduğu anlamına geliyor. Bu durum için ARTEKİL yapınız. Aile içerisinde uygulayınız.
3. Bazı şirketler herkesin ücretsiz olarak kullanabileceği bisiklet uygulaması başlatıyor. Bu durum için ARTEKİL yapınız.
4. Telepatinin işe yaradığını varsayın. Siz diğer insanların sizin hakkınızda ne düşündüklerini söyleyebiliyorsunuz. Bu durum için ARTEKİL yapınız .
5. Öğrenciler her yıl öğretmenlerini seçip, değerlendirebilmeli midir?
6. Yeni bir çalışma sistemi geliştirilmeye çalışılıyor. Bu sisteme göre insanlar haftada dört gün 10 saat çalışıp, 3 gün boş kalacak Bu durum için ARTEKİL yapınız .
7. Çocuklarının çok fazla televizyon izlediğini düşünen bir anne televizyonun önüne bir kumbara koyuyor. Televizyon izlemek isteyen çocuklar, izledikleri oranda para atmak zorundalar. Bu durum için ARTEKİL yapınız.
8. Çocukların her yıl bir hafta sadece evlerinin temizliği ve tamiratu gibi işlerle uğraşmaları konusunda ARTEKİL yapınız .

Odak

Bir çok düşünce tam bir amaç olmadan, adım adım gelişir. Her düşünce, yeni bir düşünceyi doğurur. Bir sohbet veya tartışma sırasında söz alan bir kişinin söyledikleri diğer insanları etkilemekte ve sohbet bu paralelde gitmektedir. Düşünmenin amacı ve konu olan görüşler hakkında belirsizliklerin olması, düşünmenin etkisiz ve yetersiz olmasının temel sebebidir.

Düşünme amaç ve alışkanlıklarına bakılması gereken zaman, odaklı düşünme zamanıdır. Bütün konuşmalarımızda, düşünme amaç ve odağımızın farkında değildir. Amaç ve odağın farkında olmak bir alışkanlık haline getirilmelidir. Bir mobilyacıdan yemek masası alacaksınız. Masa üzerinde odaklandınız. Ayaklarında bir sorun var mı? Yüzeyinde bir sorun var mı? Daha sonra, yüzeydeki çok küçük bir çizimin gözünüzden kaçtığını fark ediyorsunuz. Bu masa üzerinde amaçlı olarak odaklanmadığınız için gözden kaçmıştır. Günlük yaşantımızda hangi konularda bu kadar ayrıntılı düşünürüz?

Odaklı düşünme için, sadece objektif olarak düşünmek yeterli değildir. Her unsurun odaklandığı şeyleri ve yapılmaya çalışılan şeyi bilmemiz gereklidir. Bu da, kesinlikle bir miktar disiplin ve mavi şapkalı düşünme gerektirir. Meydana gelebilecek şeyleri görebilmek için olaylara geriden ve başka bir gözle bakmalıyız.

ANAHTAR SORULAR

Bütün düşünme şekilleri daima kendi kendimize sormamızı gerektiren bazı anahtar sorulara sahiptir. Burada ne arıyorum? Ne yapmaya çalışıyorum? gibi sorular odaklanma ve

amaç içindir. Kendi kendinize düşünürken bu tip soruları sorabileceğiniz gibi, konunun amacından saptığı bir toplantıda da, dikkatleri bu tip sorular ile toplayabilirsiniz.

ODAKLANMA

Odak ve hedefin farkında olabilmek için, bunları önceden belirlemek gerekir. “Ne üzerinde odaklanmak istiyorsunuz?”. Bir düşünme alanı belirlerken, bu odak noktasıyla ne yapmak istediğimizi de, belirlemek zorundayız.

DÜŞÜNME TİPLERİ

Keşfetmek: Nesnelere etrafında dolaşmak, bilgimizi yükseltmek ve farkında olmak.

Tasarlamak: Burada bir tanıma ihtiyacımız var. Bir şey istiyoruz ve sonuçta özel bir şey bulmak istiyoruz. Burada bir problemin çözümüne ihtiyaç duyabiliriz. Bir çatışmayı çözmemiz gerekebilir. Bunlar keşfetmekten farklıdır. Tasarımın veya keşfin buradaki amacı kurmaktır. Herhangi bir yerde gizli olup da bulmak zorunda olduğumuz bir çözüm gibi değildir. Parçaları bir araya getirip, çözümü oluşturmak ve tasarlamaktır.

Seçmek: Ortada bir çok alternatif var ve biz bunlardan birisini seçmek zorundayız. Seçtiğimiz alternatif doğru veya yanlış olabilir. Seçilen alternatif en üst düzeydeki düşünce içerisinde gelmektedir. Bir şeyi tasarlarken, ya da bir problemi çözerken üzerinde yoğunlaştığımız pek çok alternatif içerisinde, en emin olduğumuz bir tanesini seçeriz.

Organize etmek: Sunulan durum bir bulmacanın parçaları gibi dağınık olabilir. Biz bunları etkili bir şekilde bir araya getirip bir bütün oluşturmak zorundayız. Etrafımızdaki olayları gözleriz. Değişik problem çözme yöntem ve araçları kullanırız. KOT, ODAK ve SD etkinlikleri, bir binanın yapılması aşamaları gibi, bir şeyin tasarlanması süreci, yani yaratıcı düşünce ile ilgilidir.

Karşılaştırmak: “Bu doğru mu? Bulgulara uyuyor mu? Kabul edilebilir mi?” Bu boyut eleştirel düşünme boyutu içerisinde ama daha çok siyah şapkalı düşünme ile ilgilidir. Nesnelere bakarken kurallı bir şekilde bakarız. Gözleriz, karşılaştırırız ve değerlendiririz. Diğer bir söylemle, beyinde yer edinen problem çözme, tasarım, seçme, organize etme...vb gibi bütün yaşantıları sorgularız. Fakat, bu tip düşünce kendi doğrusu içerisinde varlığını sürdürebilir. Odaklı ve amaçlı düşünme planlı olarak yapılan eylemlerde daha etkili olabilir.

ODAK ETKİNLİKLERİ

1. Bir yeni kupa tasarlıyorsunuz. Kupanın hangi 5 parçası üzerinde odaklanırsınız? Örneğin, kulpu üzerinde odaklanılabilir.
2. Üç arkadaşınız için yemek hazırlığı yapıyorsunuz. 5 şey üzerinde odaklanmanız gerekiyor, bunlardan bir tanesi yemeğin nerede yeneceği olsun.
3. Bir müzik seti aldınız, fakat beklediğiniz kadar kaliteli çıkmadı ve iade etmek istiyorsunuz. Ne üzerinde odaklanırsınız?
4. Evde 20 arkadaşınıza bir parti vereceksiniz. Fakat, partiye tanımadığınız, başka 20 kişi geliyor. Bu durumda ne yaparsınız? Odaklandığınız nokta ne olur?
5. Bir işletmeci, size ait bir dükkanda dondurma satmak istiyor. O, “Ürünün kalitesi, markanın imajı, reklam ve iyi personel” gibi amaçlar üzerinde odaklanıyor. Daha başka neler üzerinde odaklanmalı.

6. Arkadaşınızın çok sevdiği köpeği ölüyor. Ona yardımcı olmak üzere gidiyorsunuz. Hangi üç şey üzerinde odaklanırsınız?

7. Bir otobüste bulunan yolcular çok ağır bir trafik kazası geçirip, hastaneye kaldırılıyorlar. Eğer siz hastane şefi olsaydınız hangi amaç üzerinde odaklanırdınız?

Nesnellik ve Amaçlar (NA)

NA, odaklı ve amaçlı düşünme hakkında bilinmek istenen düşünme alışkanlıkları olarak tanımlanabilir. NA adım adım odaklanmadan çok, bütün amaçlar ve düşüncenin nesnelliği üzerinde odaklanır.

- Bir toplantıya çağırıldınız. Toplantıdaki tam objektif düşünce nedir? NA yapabilirsiniz.
- Saatlerdir sohbet ediyoruz. Fakat, hala amacımızın ne olduğunu anlayamadım.
- Parayı aldığımda düşünmeden hareket etti, NA yapsaydı eminim böyle davranmazdı.
- Düşünmemizin objektifliği nedir?
- Sonunda ne yapmak istiyoruz?

Ne kadar yalın ve nesnel düşünürseniz NA'yı o kadar etkili kullanabilirsiniz.

- Gençlerin alkol problemini çözmek istiyorum.
- Öğrencileri uyuşturucudan korumak istiyorum.
- Gençleri uyuşturucu ve alkolün zararları konusunda ikna etmek istiyorum.

Yukarıdaki örneklerde dikkat edilirse aynı alanda olmasına rağmen sorun değişik şekillerde, amaca göre sınıflandırıldı. Sorun ne kadar iyi sınırlandırılırsa, çözümde o kadar kolay ve hızlı bulunur. Aksi takdirde problemin bir bütün olarak görülmesi zorlaşabilir.

SEÇENEKLERİN NESNEL OLARAK TANIMLANMASI

NA bir tartışma aracıdır. Herhangi bir kişinin NA uygulaması objektif olarak bir şey ortaya koymasını gerektireceği için, başkalarının işine gelmeyebilir. NA daima işe yarar tanımlar geliştirmektir. Bir problemin çözümü için tek geçerli çözüm yoktur. Ancak diğerlerinden daha yararlı olan yollar vardır.

ALT NESNELİK

Her yol başka bir yoldan geçer. Bir kasabaya giderken diğer bir kasabadan geçilebilir. Bu yüzden, bir problemi çözerken o problemin alt amaçlarını da belirlemeliyiz. Alt nesnellik, bir problemi parçalara bölüp, odaklanacak parçaları seçmektir. Tanımlanan parçalar arasından karar vermektense çok, objektif olarak karar vermek önemlidir. Bu yüzden şu sorular sorulmalıdır: Düşünmenin objektif yanı nedir? Bu durumdaki odak noktası nedir?

NA ETKİNLİKLERİ

1. Üç araba şehrin en kalabalık yerinde çarpışıyorlar. Ciddi olarak yaralanan kimse olmuyor. Olay yerine gelen bir polis memuru olsaydınız ne yapardınız?
2. Bir havaalanında uçuşların çok yoğun olduğu bir günde, uçakların kalkış saatleri karışıyor ve trafik birbirine giriyor. Havaalanında bir çok tehlike söz konusu. Bu

yüzden uçuşlar erteleniyor. Bu sorunu çözmek üzere kurulan bir takımda görevlisiniz. Takımın yapması gerekenler nelerdir? Sorunu 3 parçaya bölünüz.

3. Arkadaşınızın giydiği elbisenin ona yakışmadığını düşünüyorsunuz. Bu duruma NA'yı nasıl uygulardınız?

4. İnsanlar neden okula gider? Aile, öğretmen, toplum ve çocuklar için ayrı ayrı NA yapınız.

5. Grubunuzdaki bir arkadaşınız sizin hakkınızda, başkalarına yalan yanlış bir şeyler söylüyor. Onun kim olduğunu bilmiyorsunuz. Bu durumda NA'nız ne olurdu?

6. Konserve yiyeceklerin saklandığı kapların temizliği konusunda ciddi bir endişe var. Ama, bu konuda kimseden bir hareket yok. Konserve imalatçısı olsaydınız bu konudaki NA'nız ne olurdu?

7. Bir taksinin arkasında çok pahalı bir kamera buluyorsunuz. Kameranın taksi şoförüne ait olup olmadığından emin değilsiniz. Bu durumda NA'nız ne olurdu ?

8. Her devlet, ülkesinde yaşayan insanların güvenliği konusunda sorumluluk sahibidir. Güvenliğin en iyi şekilde sağlanması konusunda farklı görüşler var. Güvenlik konusunda nasıl bir NA uygulardınız?

9. Okulda yapılan sınavlar konusunda NA yapınız.

Birinci Derece Öncelikler(BDÖ)

BFD, SD, DİBA, ARTEKİL ve KOT gibi dikkat yönetme araçları algıyı güçlendirmek üzere dizayn edilen araçlardır. Bunlar birer paralel düşünme teknikleridir. Başka ne olabilir? Sorusunu soruyorduk. BFD'de, daha fazla faktörü düşünerek düşünme kapasitemizi arttırmaya çalışıyorduk. BDÖ'de ise, NA gibi düşünülecek şeyleri sınırlandırmaktadır. BDÖ direk olarak önceliklerle ilgilenir. Buradaki öncelikler nelerdir? Her şey eşit bir öneme sahip değildir. Bazı şeyler diğerlerinden daha önemlidir.

.....Önemli bir çok şey var, ama biz en önemli olanı bulmak zorundayız

..... Karar vermeden önce öncelikleri düşünmelisiniz

.....Seninkilerden farklı olan özelliklerimden şüpheleniyorum. Haydi BDÖ yapalım.

BDÖ, NA gibidir. NA' da amaç ve odaklanma vardı. Öncelikleri belirleyebilmemiz için, olay üzerinde objektif olarak odaklanmamız gerekirdi. Objektiflik, ulaşılmaya çalışılan bir şeydir. Öncelikler ise, hedefimize nasıl ulaşacağımızı söyleyen rehberlerdir. Hesaba katılması gereken öncelikler, öncelikli değerler ve faktörlerdir.

Öncelikler anlamlandırılmalıdır. Güvenlik, uçak ve hava trafiği, insan hakları, yasalar ve kanunlar, üretim kolaylığı, tasarım, bir faktörün maliyeti ve masraflarıyla anlamlandırılabilir. Diğer taraftan bazı öncelikler göz ardı edilebilir. Kirlilik, çok keskin ve kolay parçalanabilen çocuk oyuncakları, tıbbi tedavi korkusu gibi olumsuz durumlar öncelikli olarak alınmayabilir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında, sadece risk azaltılmaya çalışılması, sahtelikten kaçınılmalıdır.

Bazı öncelikleri ise, diğer öncelikler için değiştirebiliriz. Yiyeceklerin hijyenikliğini korumak için, mikroplardan uzak tutmalıyız. Enerji tasarrufu için, israftan kaçınmalıyız.

KAÇ TANE ÖNCELİK

Tatile gidilecek yerin seçimi şeklindeki faktör listesine baktığımızda, bütün faktörleri öncelikli gibi görebiliriz. Bu durum üzerinde çok detaylı olarak düşündüğümüzde bir çok şey önemli görülebilir. İşte BDÖ' nün amacı burada önem kazanmaktadır. Çünkü BDÖ' nün amacı öncelik seçimimizi kolaylaştırmaktır. Gerçekten önemli olan şey nedir?

BDÖ alıştırmaları için yapay limitler koymak daha mantıklıdır. Bu limit en fazla, 3-5 öncelik arasında olabilir. Öncelikli faktör sayısını azaltmak için birbiriyle ilgili olduğunu düşündüğünüz faktörleri bir başlık içerisinde toplayabilirsiniz. Aslında yapay sınıra gerek de duyulmayabilir. Ama bu tip yapay sınırlar iyi bir düşünme disiplini sağlar.

BDÖ ALIŞTIRMALARI

1. İyi bir polis amiri olarak seçilmiş olsaydınız. Öncelikli olarak yapacağınız 3 şey ne olurdu?
2. Aileler çocuklarının karakterlerini belirleyebilselerdi, öncelikli olarak isteyecekleri dört özellik ne olurdu?
3. Çocuk bir şeyi yanlış yaptığı zaman ailenin öncelikli üç tepkisi ne olur ?
4. Kariyer seçiminizde öncelikli dört şeyiniz nedir?
5. Bir grup lideri seçerken öncelikli olarak nelere dikkat edersiniz?
6. Bir işadama yeni çocuk oyuncakları için bir satıcı belirlemek istiyor. Öncelikle sunlara dikkat ediyor: Enerji ve dayanıklılık, dürüstlük, oyuncak marketi bilgisi, iyi görünüş. Bunlar dışında siz hangi dört özelliğe öncelikli olarak bakardınız?
7. Çocukların gece eve dönüş saati hakkında aile ve çocuklar arasında bir tartışma çıkıyor. Arzu ettiğiniz bir yaşı seçerek çocuklar aileler için ayrı ayrı üç öncelik belirleyiniz.
8. Arkadaş seçimi için öncelikleriniz nelerdir?
9. Müzik seti alırken öncelikleriniz nelerdir?

BAV Etkinliklerinin Sınıf Ortamında Uygulanması

BAV etkinliklerin sınıf ortamında kullanımı ile ilgili olarak kesin bir şekil çizilemez. Bu yüzden, verilen örneklerin olduğu gibi kullanılması mümkün değildir. Çünkü, bunlar sadece eleştirel düşünmenin geliştirilmesi konusunda verilen örneklerdir. Etkinlikler ders sürecinde meydana gelen öğrenci, öğretmen, konu ve çevre etkileşimi sonucu şekillenmektedir. Eğer öğretmen bu etkinlikleri biliyor ise, dersin planlaması sırasında bunlara dikkat ederek, işlenişte de öğrencileri bu şekilde yönlendirebilir.

Diğer taraftan, Bu etkinliklerin sınıf içerisinde etkili ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi konusunda, öğretmenin ihtiyaç yaratma becerisi de önemlidir. Öncelikle, öğretmen çevresine eleştirel bir gözle bakacak, daha sonra öğrencilerinde öğrenme ihtiyacı yaratarak öğrenilen konuyu farklı boyutlara götürüp öğrenmeyi derinleştirecektir. Eleştirel düşünmeyi geliştirici etkinliklerin temelinde Sorgulama Tekniği vardır. Öğretmen, öğrencileri bu teknikle uyararak, yönlendirebilir. Fakat, öğretmen evet/hayır gerektiren sorulardan kaçınmalı, özellikle tek doğru yanıtları pekiştirmemelidir. Konuyla ilgili olarak, sınıf ortamında yapılan bir etkinlik aşağıda verilmiştir.

İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde “ Depremin sosyal ve ekonomik etkileri ” konusu işlenecektir. Öğretmen derse “ Deprem hakkında bana neler söyleyebilirsiniz ” sorusuyla başlayabilir.

- Deprem, yerin yarılmasıdır.

- Deprem, toprağın kaymasıdır.
- Hayır, deprem binaların yıkılmasıdır.
- Suların taşmasıdır, deprem
- Deprem, insanın hareketsiz kabul ettiği ve güvenle ayağını bastığı toprağın da oynayacağını ve üzerinde bulunana tüm yapıların da hasar görüp, can kaybına uğrayacak şekilde yıkılabileceklerini gösteren bir doğa olayıdır.

Öğretmen: Şimdi defterlerinize depremin nedenleriyle ilgili olarak, aklınıza gelen bütün faktörleri yazın (BFD).

- Yer altındaki suların hareket etmesi,
- Yumuşak kayaların kırılması,
- Taşküre' nin altında astenosfer denilen yumuşak üst manto bulunmaktadır. Burada oluşan kuvvetler, özellikle konveksiyon akımları nedeni ile, taş kabuk parçalanmakta ve deprem meydana gelmektedir.
-

Bir öğrenci: Peki öğretmenim, depremden nasıl korunabiliriz (KOT).

Öğretmen: Hep birlikte düşünelim. Fakat, bir grup arkadaşımızda deprem olan bir yerdeki ekonomik etkinlikleri düşünsün (Değerler).

- Öğretmenim, deprem olan yerde işyerleri yıkılan insanlar işsiz kalır.
- Evsiz ve işsiz insanlar çok zor koşullarda yaşamlarını sürdürürler.
- Depremden zarar görmeyen, inşaat malzemesi satıcılarının, satışları artar.
-

Öğretmen: Elindeki depremle ilgili resimleri sınıfa gösterdikten sonra, şu soruyu sorar; “ Depremde göçük altında kalan, yurt dışından yardıma gelen, depremi televizyondan izleyen insanların gözüyle, kendinizi onların yerine koyarak, depreme bakıp düşüncelerinizi sınıfta tartışın (DİBA).

Öğretmen: (Tartışma bittikten sonra) Elinizde her türlü imkan olsaydı ve sizden depremle ilgili bir buluş yapmanız istenseydi, ne yapardınız? (SD)

- Deprem önleme makinesi
- İnsanları deprem olmadan önce uyaracak bir cihaz geliştiririm

Bir öğrenci: Peki bu cihazı nasıl yapacaksın, nasıl çalışacak?

Tasarımcı öğrenci:

Diğer öğrenci: Hayır öyle olmaz, şöyle olsa daha iyi olur. Ama projenin şu kısmını çok beğendim. İlginç ! (ARTEKİL)

Bütün projeler tahtaya yazılıp, açıklandıktan sonra, sınıfta projelerin olumlu, olumsuz ve ilginç tarafları tartışılır (ARTEKİL).

Bir öğrenci: Öğretmenim, ben geçen gün televizyonda izledim Japonya’da ülkemizdekinden daha şiddetli bir deprem olmuş ama, çok az hasar vermiş. Neden bizde bu kadar kayıp oldu? (NA).

Öğretmen:.....

Öğrenci:.....

.....

.....

Dersin sonunda öğretmen “Depremlerde maddi ve manevi kayıpları en aza indirmek için yapmamız gerekenleri, öncelik sırasına göre yazınız” sorusunu sorarak konunun değerlendirilmesini yapar (BDÖ).

Sonuç

Çevremizdeki nesnelere anlamlandırma çabası olan düşünme, çok zor bir eylem olmamasına rağmen, günlük yaşamımızda çok az kullandığımız bir beceridir. Bunun nedenlerinden birisi düşünmenin soyut bir eylem olması, bir diğeri ise, insanların düşünme konusunda hiç düşünmemesi olabilir. Günlük yaşantımızda yaptığımız kaç eylem üzerinde, gerçekten düşünüyoruz? Düşünmeyi biliyor muyuz? Düşünme öğrenilebilir mi? Düşünme yalnızca okullarda mı öğrenilir? Bu soruların sayısı daha da artırılabilir.

Çocuklar için bilim, bilgiler yığını değildir. Tek geçerli çözüm yoktur anlayışıyla hareket etmeli, çözüm önerileri ne kadar saçma, ne kadar uçuk olursa olsun kabul görmelidir. Çünkü, çocuğun doğal merakı, tamamı ile doğaya, insanlara, hayvanlara ve bitkilere yöneliktir. Solucanlar ne yer? Ağaçların doğum günü var mıdır? Denizler neden mavidir? gibi sonuç almeyen sorular aslında, bilim dünyasının kapılarını onlara açmaktadır. Çocuklar denemeye ve denemelerde bilgiyi öğrenmeye meraklıdır. Öğretmen merak ve bilme arzusu gösterdikçe, çocuklar bunu çok güzel bir model olarak tekrarlarlar. (Sungur, 1997).

Geleneksel olarak okullarımızda uygulanan eğitim programları bir dizi bilgi parçasının rutin olarak öğrenciye aktarılması temeline dayanır. İçerik düşünmeye yönelik değildir. Eğitim sisteminde düşünme yeteneğinin geliştirilmesi için, bilinçli olarak zaman ayrılması gerekmektedir. Çünkü, düşünmenin gerekliliği ve öğrenilebilir bir beceri olduğu fikri kabul edilmiştir (Torrance, 1962; De Bono, 1972; Sungur, 1988; Karakuş, 2000). Bu yüzden, bu konuda özel bir çaba sarfedilmelidir.

İnsanı diğer varlıklardan en belirgin şekilde ayıran özellik olan düşünme yeteneği, günlük yaşantımızda sistematik olarak kullanılmalıdır. Bunun için düşünmenin geliştirilmesine, eğitim programlarında ağırlık verilmelidir. Çocuğun her alanda olduğu gibi, yaratıcı faaliyetlerinin gelişimi de yakından izlenmelidir. Diğer taraftan, çocuğun hayatında, aileden sonraki en önemli kurum olan okuldaki eğitim programları kalıplaşmış ve ezberle dayanan yöntemleri içermekten çok, eleştirel düşünmeyi geliştirecek biçimde düzenlenmelidir.

Okullarda verilen eğitim daha çok yakınsak düşünmenin gelişimine yardımcı olmaktadır. Sınavlarda öğretilen şeylerin aynısının sorulması ve bu yapıldığı oranda yüksek notlar verilmesi, öğrencinin öğrendiklerine kendisinden bir şey eklemesini ve bu bilgileri geliştirmesini engellemektedir. Uzmanlar, yaratıcı ve eleştirel etkinlikler sonucu oluşan ürünlerle çocukları daha iyi tanıma şansına kavuşmuşlardır. Bu gibi verilerin önemi çok

büyüktür. Çünkü, çocuklar her zaman düşündüklerini sözlü olarak ifade edemezler. Bu tip etkinlikler boşlukta kalmış birçok sorunun yanıtlanmasını olanaklı kılacaktır (Fındıkçı, 1988).

De Bono'nun etkinlikleri incelendiğinde hepsinin günlük yaşantıdan alındığı görülecektir. Bono sadece bunları görmüş ve dikkat çekmiştir. Yani eleştirel gözle bakmıştır. Bizde çevremize bu şekilde bakmayı öğrenip, bu becerimizi geliştirdiğimizde çok farklı etkinlik ve düşünceler üretebiliriz. Bu tip etkinlikler, düşünmeyi eğlenceli bir şekilde öğrettiği için, özellikle küçük yaşta itibaren kullanılmaya başlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- De Bono, E. (1972). **Children Solve Problems**. London:Penguin Press.
- De Bono, E. (1993). **Teach Your Child How to Think**. Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books Ltd.
- De Bono, E. (1997). **Altı Şapkalı Düşünme Tekniği** (Çev. E. Tuzcular). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Fındıkçı, İ. (1988). **Çocuk ve Yaratıcılık**. Yaşadıkça Eğitim. 3, 13-15
- Fisher, R. (1995). **Teaching Children to Think** London: Stanley Thornes Ltd.
- Karakuş, M. (2000). **Alt Sosyo-Ekonomik Düzeydeki İlköğretim İkinci Sınıf Öğrencilerinin Yaratıcılık Düzeylerine Yaratıcı Sorun Çözme Programının Etkisi** Adana: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yüksek Lisans Tezi
- Kazancı, O. (1989). **Eğitimde Eleştirici Düşünme ve Öğretimi**. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları No:70
- Marzano, R. J. ; Brandt, R. S. ve Diğerleri (1989). **Dimension of Thinking U.S.:** Mid-Atlantic Photo Composition, Inc.
- Özden, Y. (2000). **Öğrenme ve Öğretme**. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Sungur, N (1997). **Çocuklar okulda sorun Çözüyor**. Cumhuriyet Dergi. 6, 494
- Sungur, N. (1992). **Yaratıcı Düşünce**. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım .
- Sungur, N.. (1988). **Yaratıcı Sorun Çözme Programının Etkililiği-EYT öğrencilerin ilişkin bir araştırma** (Yayınlanmamış doktora tezi) . Ankara : A.Ü. Eğitim Bilimleri. Fakültesi.
- Torrance, E.P. (1962). **Guiding creative talent**. New-york : Englewood clifs prentice-Hall .
- Yıldırım, R.(1998). **Yaratıcılık ve Yenilik**. İstanbul: Sistem Yayıncılık ve Matbaacılık